

STAKEHOLDERSONDERZOEK 2018

Mirjam Noorduijn

februari – juni 2018

Samenvatting en aanbevelingen

Inleiding en verantwoording

Ter voorbereiding op een audit van de visitatiecommissie – aangesteld door de minister van OCW – heeft het Nederlands Letterenfonds naast de kwantitatieve gebruikersonderzoeken onder schrijvers, vertalers, uitgevers en subsidieaanvragers van literaire festivals en evenementen, een kwalitatief onderzoek laten uitvoeren onder de belangrijkste stakeholders in het letterenveld.

Daartoe zijn in opdracht van het Nederlands Letterenfonds tussen eind februari en begin mei een zeventiental interviews afgenomen en uitgewerkt door onafhankelijk, freelance journalist en literair recensent Mirjam Noorduijn.¹

Het Letterenfonds is verantwoordelijk voor de selectie van de instellingen, organisaties en personen die half februari 2018 namens de directeur-bestuurder van het fonds per mail een uitnodiging² hebben ontvangen. Om het hele terrein waarop het Nederlands Letterenfonds actief is te dekken, is daarbij gestreefd naar een zo breed en representatief mogelijke selectie. Onder de geïnterviewden bevinden zich onder andere beleidsorganisaties als de Taalunie, Stichting Lezen en het Vlaams Fonds voor de Letteren; vertegenwoordigers van uitgevers, auteurs en vertalers; opleidingsinstellingen als het Expertisecentrum Literair Vertalen en de Vertalersvakschool; uitvoerende partijen als de CPNB (Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek), Literair Productiehuis Wintertuin in Nijmegen, onder meer organisator van het Wintertuinfestival, en Het Literatuurhuis Utrecht dat de Nacht van de Poëzie en het International Literature Festival Utrecht (ILFU) organiseert; personen die de interculturele literaire wereld vertegenwoordigen, een particulier fonds als het Lira Fonds; en een overheidsinstelling als de provincie Fryslân (ter stimulans van de Friese Letteren).³

De diverse onderwerpen en beleidsterreinen die in de interviews aan bod zijn gekomen zijn door het Letterenfonds en Mirjam Noorduijn gezamenlijk voorbereid, met als hoofddoel zicht te krijgen op de wijze waarop de verschillende stakeholders het functioneren en de rol van het Letterenfonds waarnemen, nu en in de toekomst.

Het Letterenfonds heeft geen rol gespeeld in het maken van de concrete interviewafspraken en de uitwerking van de interviews, behalve dat eventuele feitelijke onjuistheden in de weergave van de taken en, of de subsidieregelingen van het fonds eruit zijn gehaald. Alle uitgewerkte interviews zijn geaccordeerd door de geïnterviewde vertegenwoordigers van de stakeholders.

Mirjam Noorduijn

Rijswijk (NB), 2 mei 2018

¹ Zie bijlage I voor een korte arbeidsachtergrond, pagina 8

² Zie bijlage II, 'Uitnodigingstekst stakeholdersonderzoek Nederlands Letterenfonds', pagina 9

³ Zie bijlage III voor de complete lijst van de geïnterviewde vertegenwoordigers van de stakeholders van het fonds, pagina 10

Concluderende samenvatting en aanbevelingen

De waardering voor het fonds

De waardering voor het Nederlands Letterenfonds is groot bij de geïnterviewde stakeholders. Alle samenwerkingspartners zijn van mening dat het Letterenfonds een wezenlijke rol vervult in het in stand houden van een levendig, en kwalitatief hoog literair klimaat. Zoals een van de geïnterviewden samenvat, 'zonder het fonds zou er een literaire kaalslag plaatsvinden.' Bovendien is er bewondering voor wat het fonds met een – vergeleken bij andere cultuurfondsen - betrekkelijk klein budget allemaal voor elkaar krijgt.

De medewerkers van het fonds worden geprezen om hun betrokkenheid, hun professionele houding, hun expertise, hun uitgebreide netwerk in binnen- en buitenland en hun collegiale houding. Ze weten wat er speelt in de letterenwereld en delen gemakkelijk relevante informatie. Het fonds is geenszins een gesloten bastion. De medewerkers zijn benaderbaar en bereid met hun samenwerkingspartners mee te denken. Een heel aantal van de geïnterviewden die vier jaar geleden ook aan het stakeholdersonderzoek heeft meegewerkt, vindt de relatie met het fonds geïntensiverd en verbeterd.

Ondanks alle lof voor de medewerkers, blijft de communicatie tussen het fonds en de stakeholders een belangrijk aandachtspunt. Heel erg veel gaat goed, maar soms kan het nog net wat beter is de boodschap. Of het nu gaat om het afstemmen van de buitenlandbrochures van het fonds, het (intern) adequaat doorgeven van relevante informatie van de stakeholders, of het afstemmen van het buitenlandprogramma (onder meer de beursbezoeken) tussen de diverse betrokken partijen.

De geïnterviewden waarderen de open houding van het fonds en de wil tot verbeteren. Ze merken op dat het fonds meer op de eigen rol reflecteert dan enkele jaren geleden en actief zoekt naar wat zijn toegevoegde waarde in het veld is. Stakeholders noemen het positief dat het fonds inziet dat het a. de sociale en culturele diversiteit binnen de letteren moet stimuleren en b. innovatie binnen de literatuur moet bevorderen.

De taken van het fonds

Ondanks dat de stakeholders het beleid en de activiteiten van het fonds vanzelfsprekend vooral vanuit het eigen perspectief bekijken en beoordelen, hebben de geïnterviewden een behoorlijk eenduidige visie op wat de kerntaken van het fonds zijn, en zouden moeten zijn. Genoemd worden de creatie van nieuwe literatuur, het bewaken van de kwaliteit daarvan en de promotie van de (Nederlandse) literatuur in binnen- en buitenland, door auteurs, vertalers en literaire organisaties en evenementen financieel te ondersteunen. Het fonds in de rol van 'wegbereider van het Nederlandse cultuurgoed en specifiek de Nederlandse literatuur' is enkele keren genoemd. Daarbij valt op dat een aantal geïnterviewden vindt dat literatuur anno 2018 meer is dan alleen het traditionele boek, of de traditionele dichtbundel. Slam poetry en spoken word zijn nieuwe vormen van literatuur die het fonds wellicht nog actiever en directer zou kunnen ondersteunen. Maar er zijn meer nieuwe, interdisciplinaire literaire vormen denkbaar die directe ondersteuning behoeven, waarbij uitgevers misschien niet altijd direct betrokken zijn. Ook ziet een deel van de stakeholders een rol voor het fonds weggelegd ten aanzien van literatuurbevordering en het vergroten van het leesplezier onder jongeren: als deze groep geen literatuur meer tot zich neemt, heeft deze kunstvorm sowieso weinig toekomst, luidt de gedeelde conclusie.

Het fonds als subsidieverstrekker

De stakeholders erkennen het grote belang van het fijnmazige subsidiestelsel waarmee het fonds, auteurs, vertalers, uitgevers, tijdschriften manifestaties, evenementen en literaire programma's ondersteunt. Het is de enige manier om een levendig, literair klimaat in stand te houden.

De meeste geïnterviewden vinden dat het fonds in het toekennen van alle verschillende regelingen zorgvuldig en rechtvaardig handelt, met adviescommissies waarin kundige mensen afgewogen besluiten nemen. Enkelen plaatsen wel kanttekeningen bij sommige eisen waaraan moet worden voldaan om voor bepaalde subsidies in aanmerking te komen. De eis bijvoorbeeld dat je als auteur en vertaler een modelcontract bij een uitgever nodig hebt, kan een belemmering zijn voor auteurs met een niet-westerse achtergrond en interdisciplinaire auteurs/ verhalenmakers, maar ook voor nieuwe, beginnende literaire vertalers. Daarbij de opmerking dat niet wordt gepleit voor afschaffing van de eis, maar voor verruiming van de regelingen. Ook heerst twijfel over de invloed van de vooraf bepaalde moeilijkheidsgraad van een te vertalen brontekst op de hoogte van de subsidie. Daarnaast vragen enkele geïnterviewden zich af of de selectiecriteria soms niet wat te literair zijn. Moet je bij een genre als young-adult, of als het om auteurs met een niet-westerse achtergrond gaat niet net wat soepeler zijn, en wat meer risico nemen om de continuïteit van de literatuur in de toekomst te garanderen?

Het fonds als promotor van literaire kwaliteit en literatuur in het binnenland

Het ondersteunen van alle verschillende literaire genres/ verschijningsvormen (variërend van fictie, tot poëzie tot toneel etc.) om zo de diversiteit van de literatuur te waarborgen wordt over het algemeen positief beoordeeld. Natuurlijk wordt over sommige subsidies verschillend gedacht.

Het subsidiëren van digitale projecten wordt bijvoorbeeld wisselend beoordeeld. Enerzijds wordt erkend dat het fonds mee moet met zijn tijd. Anderzijds heerst ook scepsis. Belangrijk is onderscheid te maken tussen regelingen voor literaire digitale projecten en interdisciplinaire literaire vormen, zoals fictie-podcasts, en poetry slam. Dat het fonds zich blijvend moet openstellen en iets van regelingen moet treffen voor innovatieve en nieuwe vormen van literatuur, daarover zijn de meeste stakeholders het eens. De vraag is alleen, welke koers te varen.

De regelingen en programma's voor vertalers - projectsubsidies, talentbeurzen en mentoraten voor nieuwe, beginnende vertalers - zijn essentieel, vinden veel stakeholders. Wil je dat er kwalitatief hoogwaardige vertalingen blijven verschijnen, en vertalers in hun levensonderhoud kunnen voorzien, is een goede vertaalinfrastructuur noodzakelijk. Over de doeltreffendheid van de regelingen verschillen de meningen. Al juicht iedereen de mogelijkheid van een mentoraat voor beginnende vertalers toe.

De manier waarop het fonds de laatste jaren de zichtbaarheid van vertalers heeft vergroot, wordt enorm geprezen. Veel lof is er voor het programma Schwob, waarbij onvertaalde klassiekers onder de aandacht worden gebracht en waarbij fonds, uitgevers, vertalers en boekhandel samenwerken. Eenzelfde enthousiasme is er onder de stakeholders overigens over de uitreiking van de Europese Literatuurprijs en bijbehorende Vertalersgeluktournee.

Een goed zichtbaarheidsbeleid, waarbij activiteiten, evenementen, festivals en programma's worden ondersteund (en deels mede georganiseerd), om zo de literatuur in het binnenland te promoten vinden alle geïnterviewden een belangrijke taak van het fonds. Al menen sommigen dat dat zichtbaarheidsbeleid ten behoeve van de promotie van de literatuur nog wat verbeterd kan worden. Het fonds mag naar de buitenwereld toe nog meer uitdragen wat het allemaal kan en doet. Daarbij wordt direct erkend dat er wel een duidelijk onderscheid moet blijven tussen de CPNB en het fonds. 'Eerstgenoemde verhoudt zich tot het fonds als de marketingafdeling van een bedrijf tot de publiciteitsafdeling. Die laatste wil vooral

aandacht genereren zonder dat het hoeft te worden vertaald in een kosten-baten analyse,' duidt een van de geïnterviewden het verschil.

Ook binnen de letterenwereld zelf mag het fonds zichtbaarder zijn, merkt een aantal stakeholders op. Het is belangrijk dat nieuwe auteurs/ verhalenmakers en beginnende vertalers weten wat het fonds voor ze kan doen en vervolgens ook de weg ernaar toe kunnen vinden. Dat is nu onvoldoende het geval is de schatting, ondanks dat het fonds al veel aan voorlichting doet.

Het fonds als promotor van literatuur in het buitenland

De stakeholders zijn vol lof over de wijze waarop het Nederlands Letterenfonds de Nederlandse literatuur in het buitenland promoot. Het fonds heeft daartoe een uitgebreid netwerk en de mensen van de buitenlandafdeling zijn zeer bekwaam om de juiste contacten te leggen. De beursdeelnames zijn goed en professioneel georganiseerd, en de Nederlandse literatuur wordt attractief gepresenteerd. Bijna alle stakeholders beschouwen het promoten van de Nederlandse literatuur in het buitenland ook als een taak van het fonds.

Enkele kritische kanttekeningen worden er wel geplaatst. Zo vinden de uitgevers dat het fonds de selectie van titels en auteurs die mee mogen naar de buitenlandbeurzen nog beter moet verantwoorden dan het nu doet: de schijn van persoonlijke voorkeur moet worden vermeden. Andere geïnterviewden vragen zich af of het buitenlandbeleid de uitgevers niet te veel ten goede komt, in plaats van de auteurs en vertalers. Daarnaast pleiten stakeholders die zelf ook een internationaal literatuurbeleid voeren voor een betere samenwerking door intensiever gebruik te maken van elkaars netwerk en zo meer buitenlandprogramma's samen te organiseren. Opvallend is dat, ondanks het feit dat de meeste partners van het fonds het belang van de promotie van de literatuur in het buitenland erkennen, een heel aantal niet goed kan benoemen wat het directe nut en daadwerkelijke effect ervan is voor het Nederlandse literaire klimaat. Daartoe is ook onvoldoende zicht op hoe de kosten en baten zich verhouden.

De stakeholders delen het Nederlands Letterenfonds en Vlaams Fonds voor de Letteren een groot compliment uit voor de wijze waarop het de Nederlandstalige literatuur en het boekenvak voorafgaand, tijdens en na het gezamenlijke gastlandschap op de Frankfurter Buchmesse 2016 op de kaart heeft gezet, in binnen- en buitenland. De fondsen hebben met de verschillende partners goed samengewerkt binnen het gegeven dat de voorbereidingsfase betrekkelijk veel politieke balanceerkunst vergde van alle betrokken partijen. Op een enkele communicatiestoornis na, is er niets dan lof. Frankfurt 2016 heeft concreet tot veel vertalingen geleid. Noemenswaardig is de positieve balans tussen de baten en de kosten.

Het fonds als kennispartner en activiteitenfonds

De meeste stakeholders beschouwen het fonds als belangrijke kennispartner van de sector. Het fonds weet hoe de literaire wereld in elkaar zit, zowel in binnen- als buitenland, en heeft enorm veel expertise in huis waar het literatuur betreft. Via alle contacten die het heeft en alle overleggen die het voert stimuleert het 'de cumulatie van kennis,' vat een van de geïnterviewden deze rol van het fonds samen. Het fonds kan daardoor deuren openen naar relevante organisaties. Een deel van de geïnterviewden vindt dat het fonds een soort spin in het boekenweb zou moeten zijn, een centrale speler in de letterensector die kennis van de letterenwereld moet organiseren en verspreiden. Daartoe zou het nog meer bijeenkomsten met relevante partijen kunnen organiseren en projecten in gang kunnen zetten met als doel het verbinden van alle stakeholders om zo gezamenlijk beleid voor de toekomst te maken.

Aanbevelingen voor de toekomst

De sector staat onder druk, merkt een aanzienlijk deel van de stakeholders op: alles verschuift en de literatuur verschuift mee, alles wordt diverser, zowel makers als genres. Het Letterenfonds zal bereid moeten zijn daarin mee te veranderen, zonder dat het wat nu goed werkt overboord gooit. Een intensievere lobby naar de overheid om een en ander voor elkaar te krijgen is daartoe vereist.

Een groot aantal van de stakeholders vindt dat er extra aandacht en regelingen moeten komen om de culturele en sociale diversiteit in de literatuur te vergroten en nieuwe vormen van literatuur mogelijk te maken. Daarbij is het belangrijk om bottom-up initiatieven te ondersteunen. Verandering komt van onderop, en kan je niet van bovenaf afdwingen. Een meer pro-actieve houding van het fonds is daarom wenselijk. Vergroot het sociale, interculturele en interdisciplinaire netwerk, luidt het gedeelde advies. Zorg dat je als fonds in contact staat met en zichtbaar bent bij de initiatiefnemers van nieuwe sociale, interculturele en interdisciplinaire literaire ontwikkelingen, zodat – eventueel met andere cultuurfondsen - effectief beleid kan worden gevormd. Daarnaast moet het fonds zich realiseren dat het stimuleren van diversiteit en inclusiviteit niet iets is 'dat je er zo maar even bij doet.' Het fonds moet zich afvragen waar het over vijf jaar wil staan.

In het verlengde daarvan zal het fonds het debat moeten voeren over de vraag wat literaire productie is. Jonge schrijf- en dichttalenten publiceren niet alleen meer in het traditionele boek, maar zetten hun artistieke verteltalenten ook op andere manieren in, getuige bijvoorbeeld de groeiende populariteit van poetry slam en spoken word. Gezien de kerntaak van het fonds - de creatie van literatuur, het waarborgen van de literaire kwaliteit en het in stand houden van een levendig literair klimaat - is een verruiming van subsidieregelingen voor de makers van literaire producties/kunstwerken in de ruimste zin van het woord, en nieuwe talenten daarom essentieel. Daarbij zal de rol van de uitgevers kritisch moeten worden gewogen: sommige stakeholders vinden de huidige subsidiëringsprogramma's te veel gericht op de traditionele keten.

Dat steeds minder mensen, en vooral steeds minder jongeren literatuur lezen, wordt ook gezien als een gedeeld probleem van de stakeholders. Iedereen weet dat zonder lezers, de literatuur geen toekomst heeft. Zij zien hier een rol voor het Letterenfonds weggelegd, vanzelfsprekend in samenwerking met Stichting Lezen. Gedacht wordt onder andere aan het treffen van extra regelingen voor het ondersteunen van de creatie en promotie van jeugd- en jongerenliteratuur en het ondersteunen en promoten van projecten van auteurs met een niet-westerse achtergrond.

Gedeelde zorgen zijn er ook over de status van de literair vertalers, en in het bijzonder die van de nieuwe, beginnende literair vertalers. Ondanks de inspanningen van het fonds, waaronder het ondersteunen van een goede vertaal-infrastructuur met diverse opleidingen en vormen van deskundigheidsbevordering, blijkt het voor beginnende literair vertalers heel moeilijk te zijn een literaire vertaalcarrière op te bouwen. Uitgevers betalen te weinig en geven beginnende vertalers vaak (nog) geen modelcontract. De tarieven voor vertalers zijn in zijn algemeenheid sowieso (te) laag. De regelingen van het fonds zijn daardoor onmisbaar voor het inkomen van vertalers. Die afhankelijkheidspositie is zorgelijk. Op het moment dat de fondssubsidies zouden wegvallen, stort het aanbod van vertaalde literatuur in Nederland in.

Vanwege bovengenoemde gedeelde zorgen is het belangrijk dat het fonds nog meer als een centrale speler in de letterenwereld opereert, dat het nog meer als een spin in het boekenweb alle stakeholders en betrokken partijen met elkaar verbindt, met als doel de kwaliteit van de literatuur te waarborgen..

Bijlage I

Korte arbeidsachtergrond Mirjam Noorduijn

Na een carrière in het bedrijfsleven bij Randstad Uitzendbureau waar ik onder meer verantwoordelijk was voor het selecteren, begeleiden en aansturen van tijdelijk personeel en het op dit gebied ondersteunen en adviseren van zeer uiteenlopende bedrijven en overheidsinstellingen, heb ik in 2003 gekozen voor een journalistieke loopbaan als ZZP'er: ik wilde met mijn afgeronde letterkundige studie Engels schrijven over literatuur en het boekenvak.

Inmiddels doe ik dat nu bijna zestien jaar. Vaste opdrachtgevers zijn onder meer NRC Handelsblad, Stichting Ons Erfdeel en Stichting Lezen (Lezen Magazine). Ook heb ik gepubliceerd in kranten en bladen als De Groene Amsterdammer (literaire recensies), het Brabants Dagblad (stukken over cultuur en maatschappij), Boekman Tijdschrift en The Low Countries (jaarboek Ons Erfdeel). Daarnaast heb ik regelmatig in literaire jury's gezeten en schreef ik samen met Veerle Vanden Bosch *Het boekenboek* (Leopold, 2016), dat het mooiste en belangrijkste uit de Nederlandstalige kinder- en jeugdliteratuur binnen de context van de internationale en volwassen boekenwereld presenteert. Tot slot: geruime tijd maakte ik deel uit van de Raad van advies van het Nederlands Letterenfonds. In deze functie adviseerde ik als deskundige (kinder- en jeugd)literatuur over het toekennen van a. projectsubsidies voor beginnende auteurs, en b. productiesubsidies voor geïllustreerde kinder- en jeugdliteratuur. Momenteel word ik af en aan als extern adviseur voor het Letterenfonds ingeschakeld.

Door bovengenoemde (journalistieke) werkzaamheden weet ik wat er speelt in de letterenwereld en het boekenvak, en ben ik ook goed op de hoogte van het beleid, de subsidieregelingen en activiteiten van het Nederlands Letterenfonds. Daarentegen verkeer ik niet in de positie om invloed uit te oefenen op de strategische en operationele keuzes van het fonds. Dit gegeven, samen met mijn achtergrond, en mijn gecombineerde kennis van het letterenveld en het Nederlands Letterenfonds waren een uitstekend uitgangspunt voor mij om dit stakeholderonderzoek geheel onafhankelijk uit te kunnen voeren.

Mirjam Noorduijn

www.mirjam-noorduijn.nl

Bijlage III

Lijst van geïnterviewde vertegenwoordigers van stakeholders

- Janne Rijkers (jurist & coördinator), Jeroen Thijssen (bestuurssecretaris & voorzitter sectie Letterkundigen), Toon Dohmen (voorzitter sectie Literair vertalers), de Auteursbond
- Henk Pröpper, interim directeur CPNB
- Gerlien van Dalen, directeur Stichting Lezen
- Martijn David, secretaris Groep Algemene Uitgevers, Tanja Hendriks, voorzitter Literaire Uitgeversgroep (en uitgever bij Ambos/Anthos)
- Chafina Bendahman, oprichter van Rose Stories en verantwoordelijk voor Research en Development
- Christine Otten, oprichter van Bijlmer Boekt! (en ook schrijver en journalist)
- Koen van Bockstal, directeur Vlaams Fonds voor de Letteren/ Flanders Literature
- Rien Verhoef, penningmeester bestuur Lirafonds, literair vertaler uit Engels en incidenteel docent aan de Vertalersvakschool, en Tsead Bruinja, lid bestuur Lira Fonds, voorzitter adviescommissie Lira Fonds en dichter Nederlands/ Fries
- Gea Schelhaas, coördinator bureau Expertisecentrum Literair Vertalen (ELV), en Anne Lopes Michielsen, projectmedewerker ELV en bestuurslid van de Vereniging van Nieuwe Vertalers
- Michael Stoker, directeur Literatuurhuis Utrecht
- Frank Tazelaar, directeur Literair Productiehuis Wintertuin onderdeel van De Nieuwe Oost, hoofd opleiding Creative Writing, ArtEZ, hogeschool voor de kunsten
- Harmen Akerboom, beleidsadviseur en clustercoördinator taal & onderwijs, voorheen beleidsmedewerker taal, onderwijs, media, letteren; Ineke Rienks, beleidsmedewerker taal en onderwijs, Provincie Fryslân
- Fedde van Santen, samen met Liesbeth Dillo verantwoordelijk voor de leiding van de Vertalersvakschool; laatstgenoemde kon niet bij het interview aanwezig zijn, wegens ziekte
- Martijn Nicolaas, Senior Adviseur Taalgebruik, en Karlijn Waterman, Senior Adviseur Taalbeleid, de Taalunie
- Martine Schaap, voorzitter Werkgroep Kinderboekenuitgevers (uitgever Ploegsma, en interim-uitgever Querido Kind)
- Anne Zeegers, directeur van De Schrijverscentrale
- Jurriaan Rammeloo, programma-manager KVB Boekwerk